

УДК 811.161.1'373.7+811.161.1'373.7

Л. А. Білоконенко

Криворізький державний педагогічний університет

КОНФЛІКТОГЕННИЙ ПОТЕНЦІАЛ КРИЛАТИХ ВИРАЗІВ РОСІЙСЬКОЇ ТА УКРАЇНСЬКОЇ МОВ

Подано класифікацію крилатих висловів російської та української мов як конфліктогенів. Класифіковано та описано групи крилатих висловів, які визначають вплив на особу у процесі комунікації, називають фізичні поведінкові акти та характеризують психологічний тиск на опонента у конфлікті.

Представлена классификация крылатых выражений русского и украинского языков как конфликтогенов. Классифицированы и описаны группы крылатых выражений, которые определяют влияние на человека в процессе коммуникации, называют физические поведенческие акты и характеризуют психологическое давление на оппонента в конфликте.

The article presents the classification of popular expressions in the Ukrainian and Russian languages as the units of a conflict. The author categorized and described the groups of popular expressions, which determine the influence on person in the process of communication, name the acts of behavior and characterize psychological pressure on the opponent in the conflict.

Теоретичні основи фразеології пов'язані з іменами В. В. Виноградова, С. І. Ожегова, М. М. Шанського, І. К. Білодіда, М. А. Жовтобрюха, Н. Д. Бабича та інших. У дослідженнях останніх років особлива увага приділяється питанням систематизації фразеологізмів, їх семантико-синтаксичним особливостям, сфері функціонування, правилам побудови словників [1; 6; 7; 8; 11]. Аргументований аналіз фразеологічних зворотів розкриває національну своєрідність мови, перспективи їх використання. Відповідно до класифікації за сферами первісного вжитку до фразеологічних одиниць належать: «...» крилаті вирази видатних майстрів слова – російських, українських та зарубіжних письменників; вирази, які походять з античних джерел; вислови біблійного походження; вирази народного «...» та професійно-виробничого походження» [1, с. 54–55]. М. С. Ашукін та М. Г. Ашукіна визначають, що терміном «крылатые слова» називають цитати, образні вислови, афоризми, фрази із Біблії, імена історичних та літературних персонажів, короткі характеристики видатних людей, які прийшли у мову з літературних джерел [3, с. 4–5]. А. П. Коваль та В. В. Коптілов крилатими висловами вважають «...» поширені й загальновідомі елементи лексики та фразеології літературної мови, джерело яких може бути встановлене» [9, с. 3], а також зазначають, що до них належать вислови видатних людей, вислови з античної літератури, історичні цитати та фрази з церковно-релігійних джерел. Як бачимо, складова системи крилатих виразів у різних дослідників має схожі елементи, хоча вона не зовсім відповідає поданій вище класифікації за сферою первісного вжитку. Дійсно, крилаті вирази є різними за походженням, адже в них акумулюється культура різних епох, формулюються ідеї, образи певного історичного часу. Крилаті вислови мають здатність у короткій формі передати складні соціокультурні явища, хоча з часом їх структура зазнає змін, а значення розширюється, звужується, набуває узагальнення. Їх можна вважа-

ти вербальним фондом, який зберігає інформацію про соціокультурний досвід нації. Таким чином, в них має виявитися ставлення нації до конфлікту, до правил поведінки у ньому, урегулювання, вирішення, а також мають бути зафіксовані «саботажники» спілкування.

Останнім часом проблеми розуміння природи конфлікту, його структури, законів динаміки, способів попередження, урегулювання та вирішення все частіше звертають на себе увагу дослідників. Різні аспекти конфлікту стають предметом аналізу психологів, соціологів, юристів, істориків, педагогів, філологів тощо. Разом з тим суспільство ще не має чіткого механізму роботи з конфліктами, і лише їх глибоке наукове пізнання дасть можливість для розуміння. Людина уявляє «стандартну» поведінку в конфлікті, життєвий досвід дає знання про перспективи продуктивного виходу з нього, нерозв'язані проблеми вчать пристосовуватися, але розуміння його природи ще попереду. Відсутність кваліфікованої допомоги психологів призводить до невроз'язаних проблем, неадекватної поведінки людини, знижує її працездатність, породжує високий конфліктний потенціал. Тому спеціалістами особлива увага приділяється визначенню технологій безконфліктної поведінки та спілкування. Але провокуючі конфлікт елементи часто виникають всупереч не тільки бажанню, але й очікуванням людини. Серед таких елементів важливе місце посідають конфліктогени – вербальні чи невербальні компоненти поведінки особи чи групи, які сприяють виникненню чи ескалації конфлікту [10, с. 242]. Ці компоненти також називають «саботажниками» спілкування: вони проявляють міру агресивності людини, її конфліктний потенціал.

Автор вже зверталася до опису конфліктогенів, які визначалися у творах українських та зарубіжних письменників [напр.: 4; 5]. Зазначений лінгвістичний аналіз є достатньо новим підходом. Продовжуючи ці дослідження, ми маємо за мету розглянути конфліктний потенціал, який міститься у крилатих висловах української та російської мов.

Джерелом мовного матеріалу стали видання: М. С. Ашукін, М. Г. Ашукіна «Крылатые слова» [3] та А. П. Коваль, В. В. Коптілов «Крилаті вислови в українській літературній мові» [9].

Різновиди вербальних та невербальних конфліктогенів описано у психологічній літературі. Із існуючої системи, з позиції нашого дослідження, доречно обрати наступні види: погрози та накази, негативна критика та зауваження, насмішка, знуцання, поблажливе ставлення до людини чи поблажливий тон, образливі прізвиська, слова-«зобов'язання», відмова від розмови чи обговорення теми, зміна теми розмови, порушення етичних норм, обман, перекладання відповідальності на іншу особу, маніпуляція людиною, фізичний вплив [10, с. 141–142]. На основі аналізу конфліктного потенціалу крилатих висловів двох мов пропонуємо доповнити цей перелік конфліктогенів, а саме: безглузді слова чи ідеї, безтолкова розмова, вимога грошей чи інших матеріальних благ, категоричність судження, цинічне ставлення до людини, підступність, хитрість, предмет осуду.

Узагальнена та запропонована нами класифікація базується на характеристиці прийомів впливу на особу, які, у свою чергу, у сфері підсвідомого формують модель конфліктної поведінки опонентів. Розглянемо детальніше виокремлені групи.

1 група. Конфліктогени на визначення впливу на особу у процесі комунікації. До цієї групи відносимо крилаті вислови із значенням, як-от: відмова від розмови чи обговорення теми, безтолкова розмова, безглузді слова чи ідеї, зміна теми розмови, слова-«зобов'язання».

2 група. Конфліктогени, які називають фізичні поведінкові акти самої особи чи характеризують поведінкові акти іншої особи. Відносимо до неї назви дій для фізичного знищення опонента, тортури.

3 група. Конфліктогени, які визначають психологічний вплив на іншу людину. Слова цієї групи впливають на опонента в емоційній сфері. Це різновиди: погрози, накази, негативна критика та зауваження, насмішка, знуцання, поблажливе ставлення, образливі прізвиська, обман, маніпуляція людиною, вимога матеріальних благ, категоричність, цинічне ставлення, хитрість, підступність, предмет осуду.

Звернемося безпосередньо до мовного матеріалу. У виданні «Крылатые слова» [3] нами було зафіксовано 145 крилатих висловів, які називають конфліктну взаємодію осіб та мають конфліктний потенціал. З них до першої групи ми відносимо 18 висловів. Ця група досить неоднорідна. Серед них, наприклад, виділяються ті, які характеризують відмову від розмови чи обговорення теми (цитуються мовою оригіналу): *еллинских борзостей (мудростей) не теках* – про небажання розмірковувати з певного питання; *вернемся к нашим баранам* – стосовно людини, яка ухиляється від обговорення теми; *заткнуть фонтан* – у значенні «замовчати». Інший різновид характеризує безтолкову розмову, дурниці, нерозумні повтори: *сказка про белого бычка* – безкінечне повторення одного і того ж; *во многоглаголании несть (нет) спасения* – про недоречну багатослівність; *многоуважаемый ишкан!* – як іронічна характеристика банальної розмови; *растекаться мыслью по древу* – базікати, відволікатися від теми розмови; *поприщин* – про людину, яка висловлює безглузді ідеї; *репетитов* – про брехуна, який повторює чужі слова. Виокремлено крилаті вислови, які називають мовну нісенітницю: *мартобря 86 числа*; слова-«зобов'язання»: *жалкие слова*; надмірну категоричність: *парфянская стрела* – про докази, які бентежать опонента. За сферою первісного вжитку до групи входять вирази з античних джерел, із церковно-релігійної сфери, з літературних творів.

За допомогою цього лексичного матеріалу мовець має можливість досить образно дати характеристику опоненту, який неухважно ставиться до теми розмови, її перебігу, висловлює безглузді ідеї, надто категоричний у судженнях. Таке визначення комунікативного процесу має ознаки конфліктної взаємодії сторін, а використання подібних крилатих висловів надає їм статусу «провокаторів» конфліктного спілкування.

До другої групи відносимо 26 крилатих висловів, які називають фізичні дії на знищення іншої сторони або характеризують агресію, насилля. Названий спосіб вирішення конфлікту можна вважати дуже давнім та примітивним, адже фізичний тиск на опонента є найпростішою тактикою у вирішенні проблеми. Вплив на особу засобами насилля має різні причини, але ця тактика поведінки у конфлікті в людському суспільстві не вважається продуктивною, а, навпаки, засуджується. Крилаті фрази другої групи називають саме насильницький, агресивний вплив на іншу сторону.

Цікавим є походження виразів саме цієї групи, яке ілюструє історію людських фізичних поведінкових актів. За сферою первісного вжитку одними із найдавніших є вирази з античних джерел та біблійного походження: *драконовские законы* (7 ст. до н. е.) – на визначення надто суворох, жорстоких форм впливу; *Карфаген должен быть разрушен* (2 ст. до н. е.) – заклик до знищення ворога чи будь-яких перепон; *огнем и мечом* (1 ст. до н. е.) – трансформація вислову старогрецького лікаря Гіппократа про спосіб лікування ран у назву безжального знищення, найвища міра насилля. Біблійні вирази представляють християнське уявлення про конфліктну взаємодію способом фізичного впливу: *египетские казни* – жорстокі події; *избиение младенцев* – про суворі міри впливу; *камня на камне* не

оставить – знищити, зруйнувати; *приноситъ жертву Молоху* – символ жорстокої сили; *распи его!* – наполеглива вимога вжити суворих заходів; *скорпионы* – тортури, муки.

Частина висловів – це вирази філософів, політичних діячів, історичних осіб чи характеристика певних історичних подій: *белый террор* (із історії Франції періоду Бурбонів) – на визначення масового знищення; *битва народів* (характеристика битви за участю Наполеона) – як назва будь-якого історичного руху з залученням широких народних мас; *долларовая дипломатия* (фраза президента США Тафту) – на визначення політичного, економічного насилля; *иду на вы* – як заклик до початку війни, який не зазнав змін із часів князя Святослава; *война всех против всех* (фраза англійського філософа Гоббса) – як заклик до знищення; *место под солнцем* (вислів Паскаля) – як заклик до боротьби за перерозподіл світу, матеріальних благ. Ще один різновид – це крилаті вирази із літературних творів українських, російських та зарубіжних письменників (М. Гоголя, Г. Успенського, О. Пушкіна, І. Крилова та інших), як-от: *и я его лягнул; и грянул бой, Полтавский бой; в числе драки, была игра!* Ці вирази називають фізичні поведінкові акти, виявляючи відкрити протидію учасників суперечки. Опоненти не вбачають можливість іншого виходу із конфлікту, тому крилаті вирази і в їх первісному вжитку, і в подальшому функціонуванні називають саме боротьбу та фізичний вплив. Ці фрази використовуються при ескалації конфлікту.

Найчисленнішою є третя група конфліктогенів, які визначають психологічні види впливу на іншу людину за допомогою різних прийомів – 101 вираз. Неоднорідність групи виявляється через різноманітність прийомів: негативна критика іншої особи, образливі прізвиська, насмішка, знущання, поблажливе, цинічне, егоїстичне ставлення до людини (44 вислови); погрози, накази (5 виразів); обман, маніпуляція, хитрість, підступність (45 висловів), вимога матеріальних благ, привласнення (7 висловів). Ці лексичні одиниці характеризують різні способи впливу на опонента в емоційній сфері. Можливості такого впливу на емоційність людини та досягнення у конфлікті завдяки цьому своїй мети були відомі ще у Давній Греції. У цьому процесі важливим є саме аналіз взаємодії опонентів та характер тих реакцій, якими відповідає інша сторона.

Критика має за мету попередити можливі дії опонента, за умови її негативізму вона часто стає деструктивною. Саме деструктивна критика, як вид впливу на особу, реалізується у зневажливому, поблажливому, образливому судженні про людину, про її дії; висміюються ті риси, які опонент не може у собі змінити (національні, соціальні, фізичні), або ті, які набуті завдяки життєвому досвіду людини та є невід'ємною частиною його характеру. Критика є видом впливу, що активно використовується та реалізується у різних формах. Тому в межах третьої групи саме вона стала формуючим центром для першого різновиду. Крилатих виразів, які визначають безпосередньо тільки критику, виявлено небагато: *к добру и злу постыдно равнодушны* – критика людей байдужих до суспільних інтересів; *коLOSS на глиняных ногах* – як критика держави, яка по суті не є сильною; *сучок в глазу замечать* – критика людини, яка помічає недоліки лише іншої людини. В той же час виразів, які характеризують критичне ставлення до особи через образливі прізвиська, виявлено вже 28 випадків. Серед них є біблійні та міфологічні фрази, вирази літературного походження, які з часом отримали узагальнююче значення: *альфонс* – чоловік, який існує за кошти жінки; *ксантиппа* – сварлива дружина; *ментор* – іронічна характеристика вихователя, наставника; *синий чулок* – презирлива характеристика жінки, яка займається тільки наукою; *пуп земли* – іронічна характеристика людини, яка перебільшує своє значення; *фурия*

про розлучену жінку; *скотинин* – про грубого невігласа; *каин* – як загальна назва убивці, злочинця; *ндраву моему не припятствуй* – характеристика самодурства.

Насмішка, знущання, іронія, які реалізуються у конфліктогенах третьої групи, також є одним із прийомів психологічного впливу на опонента. Та якщо названі вище вирази критикують риси характеру особи, які визнані у суспільстві як негативні, то фрази цього різновиду трактуються двояко. Наприклад: *кающаяся Магдалина* – вираз, яким можна й нейтрально, й іронічно охарактеризувати жінку; *здесь Родос, здесь прыгай* – іронічно про людину, яка лише хвалиться своїми справами; *зблудшая овца* без надмірного осуду про людину, яка схибила у своїх вчинках. Явного негативізму ці вирази у собі не несуть, як і ті, що називають поблажливе ставлення до суб'єкта конфліктної взаємодії: *зелен виноград* – про те, чого важко досягнути, але що не є надто важливим; *аристократия духа* – про людей, які вважають себе вищими за інших у культурному розвитку; *юпитер* – поблажливо про чванливу людину. Лише два крилаті вислови ми визначили як ті, що є проявами цинічного ставлення до опонента: *Мавр сделал свое дело, Мавр может уходить; змею согреть на груди*.

Погрози, накази – це конфліктогени, які безпосередньо втручаються у сферу особистої свободи людини, впливають на її право приймати рішення, обирати, виконувати необхідні дії. Цих виразів маємо п'ять, як-от: *война нервов; если хочешь мира, готовься к войне; между молотом и наковальной, между Сциллой и Харибдой; дело пахнет керосином*.

Ще один різновид – це крилаті вирази, які називають маніпуляцію, обман, хитрість людини. Маніпуляція – це обманний прийом, котрий має спровокувати очікувані психологічні реакції іншої сторони, тому вона віднесена до цієї групи. Політика маніпулювання використовується у спілкуванні за бажання досягнути своєї мети приховано, наприклад: *петь Лазаря* – про особу, яка плачеться, скаржиться, канючить, удає із себе нещасну, бідну. Але більша частина крилатих виразів цього різновиду – це саме характеристика обману або назва людини, яка обманює, заплутує, хитрує, шахрує (30 випадків). Обман є досить широкою категорією. Він створюється свідомим бажанням особи надати іншій людині інформацію, яка не відповідає дійсності, через різні прийоми: напівправа, яка пропонує співрозмовнику зробити власні помилкові висновки; обман за допомогою правди, в яку важко повірити; перекручування або приховування інформації. Обман, ошукування є фактом, який суспільством засуджується, але при цьому активно використовується завдяки простоті впливу на опонента, особливо в умовах конфліктної взаємодії. Наприклад, крилаті вирази, які називають таку взаємодію: *улыбка авгуры* – про людей, які навмисно обманюють; *вральман* – номінальна назва брехуна; *гора родила мышь* – про невиконані обіцянки; *дары данайцев* – про підступні дії; *на ходу подметки режет* – про шахрая; *развесистая клюква* – щось неправдоподібне; *творимая легенда* – про передачу фактів, які навмисно спотворюються; *школа злословия* – зібрання пліткарів. Використання цих виразів для фіксації власної позиції порушує особистий простір людини, відбувається примушування опонента до прийняття рішень на користь іншої сторони. Безперечно, це конфліктогенний фактор.

Останній різновид – це крилаті вирази, які називають вимоги матеріальних благ, привласнення: *здесь стою, здесь останусь* – про ствердження своїх прав; *акробаты благотворительности* – як характеристика філантропів, які з цього мають особистий зиск; *мы пахали* – про людей, які перебільшують свою роль, вимагають за чужі заслуги собі винагороду; *безгрешные доходы* та *борзыми щенками брать* – про хабарі. Це конфліктогени, які називають аспекти розподілу ресурсів у

суспільстві, адже матеріальні блага визначають статус сторони, а тому їхній розподіл має у своїй основі також моральне задоволення. Саме тому вимоги матеріальних благ є складовою виникнення та динаміки розвитку конфлікту.

У виданні «Крилаті вислови в українській літературній мові» [9] нами виділено 117 крилатих виразів, які класифіковано як конфліктогени та описано за поданою вище системою.

До 1 групи віднесено 13 крилатих висловів. Серед них: відмова від розмови *не мечить бісеру перед свиньми* – як заклик не витратити марно слів перед людьми, які не здатні розуміти; повчання: *менторський тон* – про тон людини, яка нудно повчає; слова для «заспокоєння» співрозмовника: *езопівська мова*; безтолкова, пуста розмова, фантазерство: *маніловицина*; предмет осуду, те, про що всі говорять: *притча во язицех*; дурниці, базікання, сварка: *баба Палажка і баба Параска*; *буря в склянці води*; *Демосфен*. Спільними з російськими крилатими висловами є різновиди на визначення відмови від розмови, безтолкової розмови, базікання. За сферою первісного вжитку це вирази видатних майстрів слова, античні та біблійні фрази.

Друга група включає 25 крилатих висловів для назви фізичних дій опонентів. Із найдавніших висловів, які зазначаються і в російському варіанті, визначено: *вогнем і мечем*, *Карфаген мусить бути зруйнований*, *поділяй і пануй*, *посяти зуби дракона*. Разом з тим етимологія українських висловів, які включені до збірки, має свою специфіку. Більшість із них – це вирази, які характеризують історичні події, факти, висловлювання історичних чи політичних діячів, як-от: *інквізиція* вживається у значенні «тортури, жорстокість, знущання» (назва судово-політичної організації); *канібалізм* – жорстокість, дикунство (назва Христофора Колумба племені людоджерів); *Мальбрук в похід зібрався* – характеристика невдалої військової авантюри (із історії Англія); *розчавить підлу!* (заклик Вольтера стосовно церкви) – у загальному значенні може стосуватися будь-чого. Широко представлені цитати із літературних творів Сервантеса, Плавта, І. Франка, Т. Шевченка, М. Гоголя, із текстів «Слова о полку Ігоревім» та «Повести временных лет». Наприклад: *битися з вітряками* – боротьба з різними перешкодами; *боа-констриктор* – символ хижакка, агресора; *вигостриє сокиру* – про знищення чого-небудь; *ламати списи* – боротися, сперечатися; *повстав рід на рід* – про міжнародні незгоди, війни, сутички; *приходьте й володійте нами* – про можливість підкорення чужій владі.

Третя група конфліктогенів, як і в російському мовному матеріалі, є найчисленнішою – 79 крилатих висловів. У структурі групи є три різновиди. Перша – конфліктогени на позначення критичного ставлення до опонента. Безпосередньо лише критика, як у російських висловах, не виявлена. А от критична оцінка опонента, образливі прізвиська представлені найбільше – 44 вирази: *Брут* – про зрадливу, підступну людину; *жертва громадського темпераменту* – як синонім до слова «повія»; *Нерон* – про тирана, жорстоку людину; *Пілат* – нещира людина, жорстокий лицемір; *Пузир* – хижак-експлуататор; *Стецько* – синонім до слова «дурень»; *яничари* – жорстокі воїни, віровідступники, зрадники; *сибарити* – зніжені, розпечені люди. Насмішка, іронія визначена у крилатих виразах: *аби цифра справна* – іронічно про керівництво, *всьяке даєння благо* – походить із Соборного послання апостола Іакова. Ці крилаті вирази не мають явного негативізму, але класифіковано й ті, які називають цинічне ставлення до людини: *гарматне м'ясо* – цинічне ставлення до вартості людського життя взагалі; *замість хліба дати камінь* – крайня межа черствості, бездушності; *Мавр зробив свою справу, Мавр може йти* (зафіксовано й у російському виданні).

Крилатих виразів – конфліктогенів із значенням погроз, наказів не визначено. Виділено різновид, який включає фрази для назви обману, хитрості, маніпуляції та

характеризує осіб, які вдаються у процесі комунікації до обману, це – 21 вислів. Зокрема: *Макиавелі* – про людину хитру, підступну, віроломну; *троянський кінь* – про віроломні обманні дії; *фарисеї* – лицеміри, ханжі; *вовк у овечій шкурі* – характеристика лицемірної людини, *павине пір'я* – про намагання прикрасити свої вчинки, власну особу; *книга за сімома печатями* – про щось приховане, незрозуміле. І ще одна підгрупа – це крилаті вирази із значенням вимог матеріальних благ, перенесення відповідальності за свої дії на іншу особу: *золотий телець* – про збагачення як єдину мету життя, *козел відпущення* – про людину, яка несе відповідальність за чужі провини; *лікарю, вилікуй себе самого* – як заклик не засуджувати когось, а виправитися самому.

Отже, крилаті вислови належать до фразеологічного матеріалу російської та української мов у відповідності до класифікації за сферою первісного вжитку. У рамках дослідження було висловлено припущення, що крилаті вислови як вербальна інформація про соціокультурний досвід нації мають проявляти ставлення цієї нації і до конфлікту. Нами було проаналізовано та описано конфліктний потенціал крилатих висловів. Визначено, що мовний матеріал може бути класифіковано за трьома ознаками у відповідності до форм впливу на опонента: комунікативний, фізичний, психологічний. Виявлено, що загальна система конфліктного потенціалу крилатих виразів у двох мовах практично однакова, що є свідченням єдності джерел походження та визнанням різнобічних зв'язків мов і між собою, і з іншими мовами світу. Відмінність проявляється лише у внутрішній структурі групи завдяки тому ґрунту контексту, який існує окремо для кожної мови.

Бібліографічні посилання

1. **Авксентьєв Л. Г.** Сучасна українська мова. Фразеологія / Л. Г. Авксентьєв. – Харків : Вища шк., 1988. – 133 с.
2. **Анцупов А. Я.** Конфликтологія: [учеб. для вузов] / А. Я. Анцупов, А. И. Шипилов. – М. : ЮНИТИ – Дана, 2001. – 591 с.
3. **Ашукин Н. С.** Крылатые слова. Литературные цитаты. Образные выражения / Н. С. Ашукин, М. Г. Ашукина. – [4-е изд., доп.] – М. : Худож. лит., 1988. – 528 с.
4. **Білоконенко Л.** Мовна динаміка конфліктів у повісті Ольги Кобилянської «Земля» / Людмила Білоконенко // Мандрівець. – 2003. – № 6. – С. 37–43.
5. **Білоконенко Л.** Особливості створення конфліктної ситуації у кіноповісті О. Довженка «Зачарована Десна» / Л. Білоконенко // Літературознавчі студії. – Вип. 13. – 2005. – С. 35–40.
6. **Жайворонюк В.** Символіка народного авторського (крилатого) слова й виразу / В. Жайворонюк // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 138–148.
7. **Забіяка В. А.** Крилаті слова, вислови і фразеологізми / В. А. Забіяка, І. М. Забіяка. – Тернопіль, 2000. – 72 с.
8. **Киселев Д.** Семантическая классификация фразеологизмов с адъективным значением / Д. Киселев // Русский язык и литература в учебных заведениях. – 2007. – № 5. – С. 35–38.
9. **Коваль А. П.** Крилаті вислови в українській літературній мові. Літературні цитати. Образні вислови / А. П. Коваль, В. В. Коптілов. – К. : Вища шк., 1975. – 335 с.
10. **Ложкин Г. В.** Практическая психология конфликтов: [учеб. пособие] / Г. В. Ложкин, Н. И. Повакель. – К. : МАУП, 2000. – 256 с.
11. **Фильненко Т.** Фразеологический образ в языковой модели пространства / Т. Фильненко // Филологические науки. – 2003. – № 2. – С. 87–94.

Надійшла до редколегії 16.03.09